

МИСЪЛ, СЛОВО ТЕКСТ

ТОМ

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
„ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

Рецензенти: доц. д-р Димо Пенков
доц. д-р Иван Рашков

© Съставители *Ивелина Николова, Жасмина Донкова, Борис Маринов, Маргарита Загарова, Ева Ковачева*

© Авторы *Атанас Ваташки, Боряна Нанова, Георги Чочев, Ева Ковачева, Елена Серева, Емил Дангов, Жасмина Донкова, Ивелина Николова, Лиана Гълъбова, Маргарита Загарова, Мирела Кючукова, Нонка Каменова, свещ. Павел Събев, Паулина Тодорова, Росица Тодорова*

© Оформление на корицата *Ивелина Николова*

Редактори *Жасмина Донкова, Борис Маринов*

Предпечат и дизайн *Ивелина Николова*

Коректор *Ана Григорова*

© Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2019

ISSN 2534-9694

E-mail: sbornik_misul@abv.bg

МИСЪЛ, СЛОВО, ТЕКСТ

ТОМ 6

ГЛАСОВЕ

ОТ

БЪЛГАРСКОТО БОГОСЛОВИЕ

Уважаеми читателю,

Поредният том на сборника „Мисъл, слово, текст“ не изневерява на своята традиция: да предоставя възможност на млади научни работници от областта на българското богословие да споделят своите размисли по теми, които ги вълнуват и предизвикват обществен дебат в определени сектори.

Том 6 набляга на систематиката и диалогът между теория и практика. В него намират място не само богослови, но и научни работници от близки до него специалности. По този начин създалият се диалог предполага не само реален обмен на опит, но се вписва напълно в съвременната многообразна научна среда.

За нас остава важен и друг аспект: на фона на ограничените възможности за публикуване на интересни и полезни богословски четива, да можем да разгърнем страниците на чуждестранното богословие. Поради тази причина в настоящия том 6 е продължаваме специалната рубрика „Православие зад граница“ (Corpus interpretatio ORPUS INTERPRETATIO). Погледът към постиженията на богословските търсения зад граница е не само полезен и навременен, но и напълно актуален.

Въпреки ограничените ресурси, стеснените граници на опитите за теоретично и печатно споделяне на съвременните богословски търсения, редакционния екип се опитва да съчетава недостатъците с приносните моменти. В този смисъл е трудно да се отговори на въпроса: до каква степен сме постигнали целите си, заложили в изграждането на концепцията за съществуването на сборника. В търсенето на баланса между качеството и наличното присъствие на подходяща научна проблематика, постигнатите резултати остават в перспектива.

Чрез издаването на том 6 за нас остава ясно, че все още имаме много да желаем и да постигнем в областта на теоретичните разработки и разгръщането на една научно издържана отворена възможност.

С благодарност към нашите рецензенти, които безвъзмездно даряват своя труд и висок професионализъм, в полза на общата кауза: да има богословие в България!

Ивелина Николова

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА НОВИЯ ЗАВЕТ

Павлин Събев (свещ., Павел Събев)

СМЪРТТА НА ХРИСТОС (ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ЕСКИЗ ВЪРХУ ЕЗИКА
НА НОВИЯ ЗАВЕТ) / 11

Ева Ковачева

СВ. МАРИЯ МАГДАЛИНА – APOSTOLA APOSTOLORUM.
БИБЛЕЙСКИ И ИЗВЪНБИБЛЕЙСКИ ЩРИХИ / 28

СИСТЕМАТИЧЕСКИ АКЦЕНТИ

Атанас Ваташки

ВЯРА И РАЗУМ (НЯКОИ БИБЛЕЙСКИ ОСНОВИ) / 47

Георги Чочев

УЧЕНИЕТО ЗА ДЕВСТВОТО В ТВОРЧЕСТВОТО
НА СВ. ГРИГОРИЙ НИСИЙСКИ / 59

Боряна Нанова

СЪРЦЕТО В АСКЕТИЧЕСКОТО ПРЕДАНИЕ НА ЦЪРКВАТА / 64

Росица Тодорова

РОЛЯТА НА РЕЛИГИОЗНАТА ВЯРА В ГРАНИЧНИТЕ СИТУАЦИИ
НА ЕКЗИСТЕНЦИАЛНАТА ЛИЧНОСТНА КРИЗА / 74

Паулина Тодорова

ПЪТЯ КЪМ ЕМАУС: ЕКЗЕГЕЗА И КАТЕХЕЗА НА
ЕВАНГЕЛСКИЯ АРХЕТИПЕН „ПЪРВООБРАЗ НА ПЪТЯ“
В РАЗКРИВАНЕ ТАЙНАТА ЗА СПАСЕНИЕТО / 87

ГРАНИЧНИ И ЗАДГРАНИЧНИ ОБРАЗИ

Емил Дангов

ИЗПОВЕДНАТА ПРАКТИКА НА ВИЗАНТИЙСКАТА ЦЪРКВА
(ЛИТУРГИКО–ИСТОРИЧЕСКО ВЪВЕДЕНИЕ В ИЗСЛЕДВАНЕТО) / 103

Жасмина Донкова

ХОВСЕП АЗНАВУР – СЪЗДАТЕЛ НА АРХИТЕКТУРНИЯ ШЕДЪРОВЪР
ХРАМ „СВ. АРХ. СТЕФАН“ В ИСТАНБУЛ / 117

Илиана Конкьова

СЛУЖЕНИЕТО НА МИТРОПОЛИТ ПАНКРАТИЙ В УКРЕПВАНЕ
НА МЕЖДУХРИСТИЯНСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ / 124

Нони Каменова

СОЦИОКУЛТУРНИ ПАРАДИГМИ В ПЕРИОДА НА ПОСТ-ИСТИНАТА ИЛИ „ВОЙНАТА“ ЗА
НОВИ ЦЕННОСТИ КАТО ЕЛЕМЕНТ НА ДИГИТАЛНАТА
ПОЛИТИЧЕСКА КОМУНИКАЦИЯ / 131

Мирела Кючикова

СВЕЩЕНО РАСТЕНИЕ ЛИ Е КОНОПЪТ? / 143

ВЪВ ФОКУСА НА ХРИСТИЯНСКОТО ИЗКУСТВО

Благовест Върбаков

ИКОНАТА КАТО ЕСТЕТИКА НА БОГОПРИСЪСТВИЕТО / 153

Елена Серева

ЩАМПА „СВЕТА БОГОРОДИЦА – НЕУВЯХВАЩА РОЗА С ПРОРОЦИ
И БОГОРОДИЧЕН АКАТИСТ“ ОТ 1819 ГОДИНА / 161

Лиана Тълбова

ОСОБЕНОСТИ НА МЕЖДУДИСЦИПЛИННОТО
ДВИЖЕНИЕ И БОГОСЛОВСКИТЕ ДИСКУРСИ

ПРИ КОНЦЕПТУАЛНОТО ПРОУЧВАНЕ

НА СЪОТНОШЕНИЕТО НА СЛОВО И ОБРАЗ

В ПРАВОСЛАВНАТА ИКОНОЛОГИЯ И ИКОНОГРАФИЯ / 173

ПУБЛИКАЦИИ ПО ПРОЕКТИ

Ивелина Николова

СТРАТЕГИЯ ЗА СЪХРАНЯВАНЕ И ТРАНСЛИРАНЕ

НА РЕЛИГИОЗНА И БЪЛГАРСКА ИДЕНТИЧНОСТ В СЕЛО СЪС ЗАТИХВАЩИ ФУНКЦИИ.

ИЛИ ЗА НАЧАЛОТО НА ЕДИН МАЩАБЕН ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРЕН ПРОЕКТ / 191

„ПРАВОСЛАВИЕ ЗАД ГРАНИЦА“ (CORPUS INTERPRETATIO)

Прот. Джон Бер

ЕДИННИ В ХРИСТОС: ИСТОРИЧЕСКИ ПОГЛЕД / 225

Прот. Александър Загорнов

БОГОСЛОВСКО ОСМИСЛЯНЕ

НА ПАРАДИГМАТА НА ИСТОРИЧЕСКИЯ ПРОГРЕС / 234

НАУЧЕН ИНДЕКС НА АВТОРИТЕ / 243

**ПРЕЗ ПРИЗМАТА
НА
НОВИЯ ЗАВЕТ**

Павлин Събев
(свещ. Павел Събев)

Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий“
Православен богословски
факултет

СМЪРТТА НА ХРИСТОС (ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ЕСКИЗ ВЪРХУ ЕЗИКА НА НОВИЯ ЗАВЕТ)

ABSTRACT: *This study proposes a brief contextual analysis of Biblical language explaining the significance of Christ's death (ἀπολύτρωσις, καταλλαγή, ἰλασμός, ἱλαστήριον). On this analysis is deployed theological discourse whose main thesis is that the New Testament writers use the Old Testament language of sacrifice and worship metaphorically. For example, in John 1:29, 36 Passover and Yom Kippur are bound in theological discourse in which the lamb (linked to Passover) is a ransom for the „life of the world“ (a reference to Yom Kippur).*

KEY WORDS: *redemption, atonement, sacrifice, blood, life, death, sanctuary, metaphorical.*

*Животът на всяка плът е в нейната кръв, аз ви я дадох умилостивителна жертва на олтара за вашия живот, защото кръвта е умилостивение за живота.
Лев. 17:11 (мой превод по Септуагинта).*

*...и Той е умилостивение за нашите грехове,
и не само за нашите, но и за греховете на цял свят.
1 Йоан 2:2.*

Според книгите на Новия Завет смъртта на Христос е изкупление за живота на хората. Самият Христос казва, че ще предложи живота Си като откуп за мнозина. Изкупление...Тази дума предизвиква мисли и образи за нещо мъчително, за борба, страдание, преодоляване на голямо изпитание, след което страдащият е пречистен от грешките и вините си. Всъщност думата има по-различен смисъл, който макар да е метафорично

**СМЪРТТА НА
ХРИСТОС
(ФИЛОЛОГИЧЕСКИ
ЕСКИЗ
ВЪРХУ ЕЗИКА
НА НОВИЯ ЗАВЕТ)**

обвързан с всичко, което казах, все пак обозначава нещо конкретно: откупувам обратно нещо, плащам цената за нещо, което съм заложил, за да си го върна.

Разгледано в контекста на социалните, правните и религиозни обичаи на библейския човек (старозаветен и новозаветен), понятието „изкупление“ може да функционира и като метафора. Смъртта на Христос като откуп? Това метафора ли е, или трябва да се разбира буквално? Ако е метафора, какъв е нейният смисъл? Ако смисълът е буквален, то кому е платен този откуп, за кого (или за какво)? А и как така смъртта

на един човек може да бъде откуп за нещо или някого, кой би приел такъв откуп?

Значимостта на тези въпроси предполага обширни разсъждения, които не могат да бъдат изложени в рамките на тази студия. И все пак ще се опитам да поставя опорните точки на дискусия, която планирам да разгърна в по-мощно изследване.

**ИЗКУПЛЕНИЕ И УМИЛОСТИВЕНИЕ, УМИЛОСТИВИТЕЛНА
ЖЕРТВА: ТЕКСТ, КОНТЕКСТ, ИНТЕРПРЕТАЦИИ**

Темата за изкуплението съдържа смислови перспективи за интерпретации на старозаветните Писания, най-вече книга Левит: загуба на обвързаност, освобождаване от плен или робство, откупуване (както и самият откуп) на нещо изгубено или продадено, размяна на нещо, което притежаваме, за нещо притежавано от друг.

Безспорно най-ясното значение е освобождаване от робство чрез заплащане на цената на роба. Еврейските думи, преведени като „изкупление“, са *padā(h)*, *gaal* и *karphar*.

Глаголът *padā(h)* е правен термин, отнасящ се до замяната, която се изисква за човек или животно. Същият глагол се използва и във връзка със законодателството по отношение на първородния. Всяко първородно мъжко – човек или животно, принадлежи на Бога и затова трябва да се принесе на Господа. Първородните мъжки на ритуално чисти животни са принасяни в жертва, а първородните нечисти животни са откупвани (Изход 13:13; 34:20; Числа 18:15-16). Първородните синове също са били откупвани чрез заместване с животно или чрез заплащане на фиксирана сума (Числа 18:16). Левитите се считат за откуп за първородните на Израил (Числа 3:44-45). Понякога са давани пари като откуп, за да се избави човек от смърт (Изход 21:30; Числа 3:46-51; 18:16).

Глаголът *gaal* също е правен термин, означаващ освобождаване на човек, имущество или права, които се основават на семейна връзка или при-

тежание. Причастната форма на *gaal – goel*, обозначава този, който изпълнява задълженията на „откупуването“. Този термин се среща осемнадесет пъти в старозаветните книги (любовитен факт: 13 пъти в книгата на пророк Исаия). Задължение на откупващия, обикновено близък роднина, е да върне свободата, която неговият родственик е загубил (например заради неплатен дълг). Пример за такова откупуване откриваме в Левит 25:47-49, където израилтянин, който е трябвало да се продаде в робство поради бедност, може да бъде откупен от роднина. Имоти, продавани при подобни условия, биха могли да бъдат откупени, така че да бъдат запазени в семейството (Лев. 25:24-25; Рут 4:1-6; Иер. 32:6-9).

Значението на третия глагол – *karhaq*, е „покривам“ и се употребява най-често по отношение на греховете; уреждане, компенсирание, сдобряване, умилостивяване, изкупление, са значения, които също могат да бъдат извлечени от метафоричните аспекти на думата. Съществителното *korher* (откуп) обозначава цената, заплатена като залог за живот (Изход 21:30; 30:11-16).

Господ е наречен „изкупител на Израил“, особено в Исаия, където „изкуплението“ е ключова метафора (41:14; 43:1; 44:6; 47:4). Парадигмата на изкупителната дейност на Бога, в съзнанието на всеки израилтянин, е историческото избавление на Израил от египетското робство. По подобен начин метафората на изкуплението е използвана от пророците и по отношение на освобождаването и завръщането на народа от Вавилонския плен.

Въпреки че най-често се срещат във връзка с изкуплението на Божия народ, понятията, съдържащи идеята за изкупление, се прилагат и за хора, които са в беда (Битие 48:16; 2 Царе 4:9; Йов 19:25; Псалм 26:11; 49:15; 69:18; 103:4). Изкуплението, извършено от Бога, най-често се описва като физическо избавление. Има само едно изрично позоваване за изкуплението от греха (Псалм 130:8), акцентът е върху освобождението от последиците на греха.

Откупуването на Израил от Египет, което е извършил Богът Израилев, е най-великият акт на освобождение, образ на есхатологичното изкупление от греха и властта на дявола. Това изкупление ще бъде извършено отново от Месия във великия Ден Господен. Такова очакване на идващия Месия – Изкупител, вероятно е довело до това, че Иисус никога не се нарича „Изкупител“ (Λυτρωτής – така е наречен Моисей в Деян. 7:35) в Новия Завет.

Когато се говори за „умилостивителна жертва“ най-често се използва глаголят *kipur* (в *piel*) и две свързани с него съществителни – едно, намиращо се винаги в множествено число (*kipurim*) и означаващо съществително еквивалентно на *kipur*, а другото – *kaporeth*, означава златният капак на ковчега (Изх. 25:17; 37:6), мястото, където се извършва жертването на умилостивителното (Лев. 16:12-15). Те се появяват със значения, свързани с изкуплението около 140 пъти, почти винаги в контекста на култа като жертва за грехове, осигуряваща помирение с Бога.

**СМЪРТТА НА
ХРИСТОС
(ФИЛОЛОГИЧЕСКИ
ЕСКИЗ
ВЪРХУ ЕЗИКА
НА НОВИЯ ЗАВЕТ)**

Честото позоваване на умилостивителна/изкупителна жертва в старозаветните книги е поразително. Предвижда се изкупителна жертва, използвана в ритуалите за умилостивение (виж Левит 16), чрез нея се постига умилостивение за греховете, тези пасажии винаги означават умилостивение за хора „заради греховете“, индивидуално или като членове на обществото на Израил.

Умилостивението е предвидено и за неодушевени предмети, от мухлясалата къща до светилището! Умилостивението за неживи предмети

откриваме в дванадесет места в старозаветните книги (Изход 29:36-37; 30:10; 8:15; 14:53; 16:10, 16, 18, 20; Иезек. 43:20, 26; 45:20). Единадесет от тези пасажии се отнасят до очистване на скинията/храма. Изключението се отнася до очистването на заражена къща. В един от странните (за мен) пасажии на закона, Бог дава указания на Мойсей и Аарон за очистителните ритуали, които трябва да се прилагат към къща, която има „разпростираща се плесен“ заявява се, че ако дадена къща реагира на лечението, тогава тя може да бъде обявена за чиста (Лев. 14:33-53). Свещеникът очиства къщата като жертва птица и потапя кедрова пръчка, исоп, червена прежда и жива птица в кръвта на мъртвата птица, след което поръсва с кръвта седем пъти къщата. След това трябва да освободи живата птица в откритите полета извън града. „Така да направи умилостивение за къщата, и тя ще бъде чиста.“ (Лев. 14:53).

Целият пасаж отразява значително предходния, в който едно човешко същество се подлага на едни и същи изследвания и пречиствания за инфекциозни кожни заболявания и подготвя важните правила в Левит 16 относно Деня на умилостивението – най-значимата жертва от всички приноси, когато се правят жертви за очистване на греховете на всички израилтяни. Акцентът очевидно е поставен върху това, че повърхността на кожата може да покаже по-дълбока болест отдолу, както и повърхността на една къща; и двете трябва да бъдат очистени от тази по-дълбока болест, както и човешкото сърце нот греха.

Умилостивението за „скинията на събранието“, храма, святото място, светилището и олтара са предадени в контекста на ръкополагането на свещениците (Изход 29:35-37; Лев. 8:15) и на Божиите указания за построяването на есхатологичния храм в книгата на пророк Иезекиил (43:20; 43:26; 45:20) и разпоредбите за Деня на умилостивението (Лев. 16:16-20). Необходимостта от почистване на сградите, олтара и светилището се дължи на факта, че това са местата за срещи на Святия, Богът Израилев, с неговите хора. Светостта и чистотата на Бога са настойчиво изразени; не само този, който се приближава, трябва да бъде чист, но дори и средствата за общуване трябва да бъдат

покрита с кръвта на „изкупителна жертва“ поради замърсяването им от греха.

Вероятно има някакво съответствие между очистването на човешката къща и Божият дом и неговите части. В една по-широка перспектива светът е Божието място за среща и се нуждае от очистване чрез жертва на умилоствение, това произтича от специалната култова и заветна връзка (обвързаността чрез договор/завет – berith), която Бог има със своя народ, тази обвързаност се подновява с всеки акт на умилоствителна жертва.

Тези обаче, които трябва да бъдат изкупени, са народът на Израил (само този народ), като средствата за изкупление варират. Млад бик, козел, овце и птици са изброени сред животните, които трябва да бъдат пожертвани, освен зърно, масло и възлияния (ритуално изливане на вино и елей). Парите за откуп могат да осигурят умилоствение за живота на хората. Бог заповядва поне едно преброяване да бъде направено на хората, след което всеки участник плаща еднакъв откуп, за да изкупи живота си и живота на семейството си от Бога, който обещава, че няма да има „изстребителна поразата“ (Изход 30:12-16). Парите трябва да се използват за поддържане „скинията на събирането“ и следователно се обвързват с жертвата на кръв за умилоствение.

Със сигурност най-често споменаваните средства за изкупление са „кръвните жертви“, постоянно споменавани в книгите Левит и Числа. Умилоствието трябва да бъде направено за всичко, от груби престъпления като идолопоклонство (Числа 16:47) до грешки на намерението, когато единственият грях е невежество или просто грешка и не е осъзнато извършен (виж Числа 15:22-29).

Сърцевината на старозаветното учение за умилоствието може да се намери в Левит 16, където се дават правилата за Деня на умилоствието (Yom Kippur). Ритуалът е доста сложен, неговата цел е да се направи „умилоствение заради Израилевите синове за всичките им грехове“ (Лев. 16:34, Цариградска Библия, 1871 г.).

Умилоствието е действие на Бога, а не на човека, затова и синовете на Аарон, Надав и Авиуд – са умъртвени от Господа, защото са донесли „чужд огън“ (Лев. 10:1-3). Самият Бог дава на Аарон точни инструкции за това как иска жертвите да бъдат направени, от дрехите, които Аарон трябва да носи, до ритуалите за измиване и видовете жертвени животни, които трябва да бъдат принесени в жертва.

Целта на жертвата е ясна от няколко пасажа, тя трябва да „ви очисти от всичките ви грехове“ (Лев. 16:30). Други пасажи разясняват, че подобно „очистване“ има за цел спасяването на живота (например Лев. 17:11). Възстановяването на „чистите взаимоотношения“ също е важен резултат, тъй като умилоствието е за всяка „нечистота и бунт на израилтяните, независимо от техните грехове“ (Лев 16:16). Никой не може да влезе в скинията, докато

**СМЪРТТА НА
ХРИСТОС
(ФИЛОЛОГИЧЕСКИ
ЕСКИЗ
ВЪРХУ ЕЗИКА
НА НОВИЯ ЗАВЕТ)**

ритуалът не свърши, защото това, което се случва там, е за цялата общност (Лев. 16:17), която предстои пред Бога като невеста, като син на Светият и Благословеният. Така Израил се събира отново и отново в чистота на своя Бог чрез умилостивителната жертва за греховете.

Жертвите ни показват поне три неща по отношение на греховете на хората спрямо Бога. Смъртта на първия козел в Лев. 16 ясно показва, че престъплението на греха изисква наказание със смърт (Иез. 18:4). Изпращането на втория козел в

пустинята с греховете, поставени върху главата му, подчертава, че грехът трябва да бъде отстранен от човека и общността „колкото изтокът е отдалечен от запада“ (Псалм 103:12). Изгарянето на жертвата, така че тя да не се консумира, показва силата на Бога над греха, който е напълно премахнат, така че да не може повече да наврежда на молителя.

Жертвата, която Аарон прави за себе си и за своето семейство (Лев. 16:11-14), внушава че всеки, дори и първосвещеникът, е виновен и се нуждае от умилостивение, което може да бъде осигурено единствено от Самия Бог. Това е съществен момент, който има значима християнска интерпретация. Прави я авторът на посланието до евреите, за да изясни своята доктрина за чистотата на Христос като истинска и съвършена жертва и истински и съвършен свещеник, който изпълнява ритуала на умилостивението (Евр. 8:3-6; 9:6-15). Несъвършеният първосвещеник не може да предложи истинска жертва, нещо повече, кръвта от бикове и козли не може да очисти човешкия грях.

Тази интерпретация започва още в синоптичната традиция, откриваме я и в Евангелието според Йоан: думите за откупа в Марк 10:45 (срв. Мат. 20:28) и думите за кръвта, която се пролива за вас и за мнозина, изречени от Христос на последната вечеря с учениците (Мат. 26:26-29; Марк 14:22-25; Лука 22:15-20), както и изреченото от Йоан Кръстител: „ето Агнецът Божии, Който взима върху Си греха на света“ (Йоан 1:29). Ключовият елемент, свързващ всички тези пасажии с изкуплението, е жертвеният характер на езика; пролятата кръв е кръвта на агнето, жертвана „за прощение на греховете“ (Мат. 26:28). Безспорно тази интерпретация на левитската жертвена система е под силното влияние на Исаия 53 – текст, който се използва като херменевтичен ключ тук, но смисловата тъкан е доста по-сложна, тъй като, както ще видим, се преплитат алюзии към Пасхата и Лев. 16.

Пасажът в Рим. 3:24-25 е в контекста на Божията праведна и гневна присъда срещу греховете на човечеството (Рим. 1:18-3:25-26) и утвърждава Божието милостиво действие „...διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ

...ἰλαστήριον διὰ [τῆς] πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι” („...чрез изкуплението в Христа Иисуса.... умилостивение, чрез вяра, в неговата кръв...”). Очевидно темите, които разпознаваме в Лев. 16 – Божия суверенитет, милостта и категоричната, без остатък, цялостност на резултата от действията, са от първостепенно значение и в мисленето на апостол Павел.

Текстът в Евр. 2:17 представя ясно Иисус като първосвещениците от Левит 16, които предлагат за братята си „жертва на умилостивение”. Той е милостив и верен първосвещеник, който предлага себе си като умилостивение пред Бога. Единството между Иисус и изкупените и между Бога и човечеството се подчертава от метафората за семейството, използвана в контекста на този пасаж (Евр. 2:10-17), и доразвита в метафората за дома в началото на трета глава.

По подобен начин в 1 Йоан 2:2 Иисус е наречен умилостивение (ἰλασμός) не само за нашите грехове, но и „за целия свят” (περὶ ὅλου τοῦ κόσμου). Божият суверенитет и любов в умилостивението ясно се виждат в 1Йоан 4:10: „В това се състои любовта, че не ние възлюбихме Бога, а Той ни възлюби и проводи Сина Си да стане умилостивение за нашите грехове (ἰλασμὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν)”.

Интерпретацията, която правят новозаветните автори на левитската ритуална система е, че освобождението на човечеството от състоянието на отчуждение от Бога (което предполага и нечистота), е осъществено чрез смъртта на Христос (Рим. 4:25; 2 Кор. 5:18-19). Изкуплението (откупването) изисква плащане на цена. Каква е цената? Кой ще я плати и кому трябва да бъде платена? А защо трябва да се плаща цена, не може ли просто човек да бъде освободен? И как така смъртта на Божия Син може да бъде цена за освобождение?

Въпреки че учението за изкупление е едно от централните послания на Новия Завет, появата на терминологията за откупуването е относително ограничена. Когато размишляват върху смъртта на Христос и нейната необходимост, новозаветните писатели използват по-често думи като „умилостивение“, „жертва“ (в посланието до евреите), „оправдание“. Разбирането за изкупление се предава в Новия Завет от форми на глаголите ἀγοράζω (купувам) и λύω (освобождавам). Тези термини имат предвид контекста на пазарна сделка, свързана с покупката на стоки или освобождението на роби и предполагат плащане цена на откуп. Съществителното „откуп“ (λύτρον) обаче се появява само на три места в Новия завет (Мат. 20:28; Марк 10:45; 1 Тим. 2:6). Представата за откупуването се слива с представата за заместването в тези стихове и се прилага към смъртта на Иисус. Използването на съществителното „откупуване“ (ἀπολύτρωσις) от апостол Павел, е ограничено и обикновено придава смисъла за освобождение (Рим 3:24; 8:23; 1 Кор. 1:30; Ефес. 1:7, 14; 4:30), въпреки, че жертвеното значение (изкупление) е очевидно в Ефес. 1:7 („в Когото имаме изкупление чрез кръвта Му // ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ”).

**СМЪРТТА НА
ХРИСТОС
(ФИЛОЛОГИЧЕСКИ
ЕСКИЗ
ВЪРХУ ЕЗИКА
НА НОВИЯ ЗАВЕТ)**

Самият Христос отнася към себе си пророчествата в Стария Завет за отхвърлянето, унижението, смъртта и възкресението на Божия Раб (Марк 8:31; 9:31; 10:33-34). По същия начин и новозаветните писатели се отнасят към тези текстове (Матей 8:17; 12:18; Деяния 4:27; 4:30; 8:32-33; Рим 15:21; 1 Петр. 2:22-25). Важен текст относно разбирането на Иисус за това, че Той ще откупи хората, е Мат. 20:28 (парал. Марк 10:45; срв. 1 Тим. 2:6), в който Иисус заявява, че ще даде живота Си като „откуп за мнозина“ (λύτρον ἀντὶ πολλῶν). Смъртта на Христос е изобразена

като разплащателна цена за освобождението на онези, които са задържани от дявола, без обаче да има внушения, че тази цена е платена именно на него.

Централната тема във всички текстове (старозаветни и новозаветни), контексти и интерпретации, е, че Бог е поел инициативата да действа състрадателно в полза на онези, които са безсилни да си помогнат. Новозаветните интерпретации извеждат на преден план една нова смислова ос в умилоствението/изкуплението (по отношение на старозаветните текстове): идентифицирането на Бога с човечеството в неговото състояние на смъртност и безсилие. В тази идентификация трябва да търсим смисловият фокус на думите, изразяващи смисъла на Христовата смърт: ἀπολύτρωσις (освобождавам срещу откуп; изкупление; спасение), καταλλαγὴ (размяна; сдобряване, помирение), ἰλασμός (умилостивение; умилоствителна жертва), ἰλαστήριον (изкупителна жертва; капака на Ковчегата на завета).

**Ἀπολύτρωσις, καταλλαγὴ, ἰλασμός, ἰλαστήριον:
ТЕКСТ, КОНТЕКСТ, ИНТЕРПРЕТАЦИЯ**

Апостол Павел обяснява значението на смъртта на Христос използвайки три понятия, които функционират като метафори – ἀπολύτρωσις, καταλλαγὴ, ἰλασμός. Всяка една от тези метафори открива множество допълващи перспективи, които, взети заедно, изтъкват нишките на смисъла на смъртта на Христос.

На първо място трябва да кажем, че думата λυτρωτής не е предпочитана дума в библейските текстове, тя се среща сравнително рядко (Левит 25:31; Пс. 19:14; Деяния 7:35). В производната от нея дума ἀπολύτρωσις (виж например Рим. 3:24) акцентът е в представката ἀπό-, с която е изразена идеята за необратимостта на робството (срв. ἀποκαταλλάσσω, ἀποκαρδοκία, ἀπεκδέχομαι // Рим. 8:19). На това обръща внимание свети Йоан Златоуст: „Той (апостол Павел – бел. моя) не говори просто за купуване, а за откупуване (Καὶ οὐχ ἀπλῶς εἶπε

λυτρώσεως, ἀλλ' ἀπολυτρώσεως), защото ние не се връщаме в същото робство⁽⁰¹⁾.

Идеята за освобождение чрез λύτρον – откуп (Мат. 20:28; Марк 10:45) или ἀντάλλαγμα („платена цена“, виж Мат. 16:26 и Марк 8:37) е в основата на текстове като Исаия 52:3 и 1 Пет. 1:18-19. По този начин думата ἀπολύτρωσις е свързана с цяла група значими думи – λύτρον, ἀντίλυτρον, λύτρωσις, ἀγοράζω (и ἔξαγοράζω). Тук има точка на контакт с ἰλασμός, тъй като откупът (λύτρον), платен в откупуването (ἀπολύτρωσις), е идентичен с προσφορά (приношение, принос) или θυσία (жертва), което води до ἰλασμός. Всеки, който чете гръцкия текст на новозаветните книги ще забележи, че думата ἀπολύτρωσις е смислово свързана с всички онези пасажи в Писанието на Новия Завет, които говорят за греха като робство и за грешниците като роби (Йоан 8:34; Рим. 6:17, 20; 2 Пет. 2:19), а за освобождението от греха като прекратяване на робството (Йоан 8:33, 36; Рим. 8:21-23; Гал 5:1).

Думата καταλλαγὴ е употребена едва четири пъти в новозаветните книги, само веднъж в Септуагинта и веднъж в старозаветните апокрифи. В Исаия 9:4 καταλλαγὴ просто означава „размяна“, а в текст, известен днес като 2 книга на Макавеите, се използва, за да изрази помирение с Бога (2 Мак. 5:20).

Има два аспекта на християнската интерпретация на καταλλαγὴ. Първият е помирието с Бога, извършено веднъж завинаги от Христос на кръста (2 Кор. 5:18-19 и в Рим. 5:10) като и двете форми на глагола καταλλάσσω са употребени в пасив: „...докато бяхме врагове на Бога, той ни помири със себе си чрез смъртта на Сина си, то със сигурност сега, когато сме помирени, ще ни спаси чрез живота на Христос.“ (Рим. 5:10: Съвременен превод, 2004). Вторият аспект се отнася до делото на апостол Павел и апостолите като посланици на примирението, които възвестяват: „молим ви от Христова страна, примирете се с Бога“ (виж 2 Кор. 5:19-20; срв. 1 Кор. 7:11). Примирението (καταλλαγὴ) е част от езика на новозаветните книги, който описва греха като състояние на враждебност (ἔχθρα) с Бога (Рим. 8:7; Ефес. 2:15; Яков 4:4) и грешниците като врагове на Бога (Рим. 5:10; Колос.1:21), а разпнатия Христос като помиряващ Бога и хората (Ефес. 2:14; Колос. 1:20).

Безспорно между καταλλαγὴ (помирение) и ἰλασμός (умилостивение) има смислова връзка. Централният аспект на ἰλασμός се намира в промяната на отношенията между човека и Бога, затова „умилостивението“ би могло да бъде синоним на „помирение“.

Думата ἰλασμός се използва два пъти в Първото послание на свети Йоан (2:2; 4:10), но никъде другаде в новозаветните текстове. Веднага трябва да кажем обаче, че ἰλαστήριον (виж Рим. 3:25) също се превежда като „умилости-

(01) Виж Беседа VII върху Посланието до римляните (PG 60, 444).

**СМЪРТТА НА
ХРИСТОС
(ФИЛОЛОГИЧЕСКИ
ЕСКИЗ
ВЪРХУ ЕЗИКА
НА НОВИЯ ЗАВЕТ)**

вение“ (Цариградска Библия, 1871 г., Протестантски 1940; Православен: „умилостивна жертва“) или изкупление (Съвременен 2004), което вероятно, както ще видим, отразява повече богословска интерпретация, отколкото последователно придържане към етимологията на думата в езика на Септуагинта.

Думата ἰλασμός не се използва често в Септуагинта, въпреки това някои пасажи (Числа 5:8, Иезек. 44:27, 2 Мак. 3:33) вероятно са повлияли новозаветните интерпретации на думата, които очевидно ни отвеждат към смислови обвързаности σῖλωσις (милостив, багосклонен, снизходителен) и ἰλάσκομαι (умилостивявам, изкупувам вина, плащам за грехове).

Безспорно думата ἰλασμός е свързана с по-голяма група от думи и образи. Тази група включва думите, които описват предимствата на Христовата смърт като „умилостивение на Бога“, както и тези, които я представят като жертва или принос (1 Кор. 5:7; Ефес. 5:2; Евр. 10:14), като Божият Агнец (Йоан 1:29, 36; 1 Пет. 1:19) и агнето, което е заклано (Откр. 5:6, 8). Малко по-отдалечени, но все още свързани, са всички тези думи, които описват Христос, като Този, Който ни „уми от нашите грехове чрез Своята кръв“ (Откр. 1:5). В сравнение с катаλλαγή, ἰλασμός е думата с по-дълбок смисъл и по-близо до сърцевината на разглежданата тема. Ако имахме само катаλλαγή и групата думи и образи, които се събират около нея, за да обяснят смисъла на Христовата смърт, те ще покажат, че сме били врагове и че смъртта на Христос ни е помирила с Бога, но катаλλαγή не обяснява как сме се „помирили“.

Докато ἰλασμός ни насочва към умилостивението на Бога, към първосвещеника и жертвата, ἀπολύτρωσις насочва към робството, от което сме откупени, а катаλλαγή – към Бога, с Когото сме помирени, защото Божието недоволство към нас е престанало (2 Кор. 5:19), както и нашето отчуждение към Бога е прекратено (2 Кор. 5:20).

В Рим. 3:25 откриваме един специфичен аспект на нашата тема, който трябва да коментираме отделно. Тълкувателите на Рим 3:25 често се позовават на един старозаветен апокриф, известен като четвърта книга на Макавеите⁽⁰¹⁾ (4 Мак. 17:22), и обикновено основават своите заключения за употребената в Рим 3:25 дума ἰλαστήριον върху непосредствения литературен контекст с неяс-

(01) Текстът е следният: „...и те бяха жертва за греха на народа (буквално „вместо душата/живота на народа“), чрез кръвта на тези благочестиви и умилостивението на тяхната смърт, Божественото Провидение спаси подтиснатият преди Израил“ (ὡσπερ ἀντίψυχον γεγονότας τῆς τοῦ ἔθνους ἀμαρτίας· καὶ διὰ τοῦ αἵματος τῶν εὐσεβῶν ἐκείνων καὶ τοῦ ἰλαστήριου θανάτου αὐτῶν ἡ θεία πρόνοια τὸν Ἰσραὴλ προκακωθέντα διέσωσε).

ни представи за еврейската жертва и за глаголите ἱλάσκεσθαι и ἐξιλάσκεσθαι. Преди всичко обаче трябва да сме наясно с конкретните, а не метафорични, значения на ἱλαστήριον в древните източници, защото в противен случай ще „разпознаем“ от контекста значения, непроследими в литературния контекст (библейски и извънбиблейски) на новозаветните книги.

Понятието ἱλαστήριον предполага преди всичко конкретен референт, то винаги обозначава нещо конкретно (в Септуагинта означава капака на Ковчег на завета), никога не е идея, действие или нещо абстрактно. Това означава, че употребата в Рим 3:25 (а и в 4 Мак 17:22) е метафорична.

За съжаление преводите на ἱλαστήριον често позволяват теологичните съображения да засенчат лексикологията. Оттук нататък това е „доктрината за умилюстивението“, а не критичен прочит на термина в древни източници.

Charles Dodd твърди, че главната идея на използване на ἱλαστήριον от свети апостол Павел е изкуплението от греха, а не умилюстивяване на Бога. Dodd извежда етимологията на думата от глагола ἱλάσκεσθαι (форма на вече коментирания глагол ἱλάσκομαι) и неговата употреба в Септуагинта. Нито Dodd, нито неговите противници, поставят основния, според мен, въпрос: какво всъщност означава ἱλαστήριον по времето на свети апостол Павел?

Разбира се по-абстрактните смислови перспективи за умилюстивение или изкупление могат да се впишат в контекста на Рим. 3:21-26, отваряйки нови дискусии. Проблемът от лексикографска гледна точка е, че наставката - ἥριος рядко обозначава абстрактни идеи, тя е много конкретна.

Фразата περὶ ἁμαρτίας (за греховете) в Рим. 8:3, ни насочва към описаната в книга Левит „жертва за грях“ (евр. chatta'ah) и мнозина погрешно са заключили, че подобен език, свързан с жертвите и култа, (респ. закона) трябва да присъства в Рим 3:25: Исус е ἱλαστήριον, Той е пролял кръвта си. Това сякаш ни кара да мислим, че Той е „изкупителна жертва“, че сякаш става дума за жертвоприношение. Това също се вписва в непосредствения контекст, но в случая е по-скоро сгрешен силологизъм, тъй като предполага, че значението на ἱλαστήριον може да бъде определено от думата „кръв“ (в края на краищата кръвта се поръсва върху ἱλαστήριον, т.е. капака на ковчег на Завета (умилюстивилището), но това не ни дава основание да интерпретираме ἱλαστήριον като „жертва“ – не зная да има старозаветен текст, който подкрепя такова разбиране).

Всъщност има само две основни приложения на термина до средата на втори век сл. Хр: 1. мястото на умилюстивение, златният капак на Ковчег на завета („ha-kapporetz“) (на много места в Петокнижието, напр. Изх 25:17⁽⁰¹⁾; Евр.

(01) Съществуват и незначителни разширения на употребата на ἱλαστήριον в пророческите книги: олтарните первази в Иезек. 43:14, 17, 20 и може би олтара или

**СМЪРТТА НА
ХРИСТОС
(ФИЛОЛОГИЧЕСКИ
ЕСКИЗ
ВЪРХУ ЕЗИКА
НА НОВИЯ ЗАВЕТ)**

9:5; Филон, например: За живота на Моисей 2.95, 97; За бягството и намирането 100); 2. оброчни дарове за езическите божества, обикновено ἀναθήματα⁽⁰¹⁾. С ἱλαστήριον езичниците обикновено означават „подаръци, които успокояват боговете”⁽⁰²⁾.

Едва ли в Рим. 3:25 значението на думата е повлияно от езическата употреба на термина, въпреки, че допускам интерпретациите на самия текст да са под влияние на идеята за умилостивителен дар. Обаче апостол Павел се позовава на „закона и пророците” в Рим. 3:21, а точно там такава разбиране не можем да открием. Поради това общият смисъл на „умилостивителен дар” не отговаря на контекста на Рим. 3:25.

Алюзията към ἡ-καρπόμεν (дума, която не обозначава умилостивителен дар на боговете!) се вписва в контекста на свети апостол Павел и ни отвежда по-конкретно до песента на Моисей в Изход 15. Комбинацията от Божията праведност и изкупление в Изход 15:13 (ὠδήγησας τῇ δικαιοσύνῃ σου τὸν λαόν σου τοῦτον ὃν ἐλυτρώσω) е паралел към Рим 3:24 (δικαιοῦμενοι ὄωρεάν τῇ αὐτοῦ χάριτι διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως). Освен това Изход 15:17 обещава светилище, установено от самия Бог, в което ἡ-καρπόμεν е мястото, от което говори Бог (виж Изход 25:22: „Там ще се срещам с тебе; и отгоре на умилостивилището, измежду двата херувима, които са върху ковчега с плочите на свидетелството, ще говоря с тебе за всичко, което ще ти заповядам за израилтяните.”, срв.: Лев 16:2, Числа 7:89). За апостол Павел Бог е достъпен в Исус, Който е ἱλαστήριον – откриването на

една от неговите части в Амос 9:1. По-късната употреба на ἱλαστήριον от Симах, за да се позове на Ноевия ковчег в Битие 6:15 [6:16] (виж Jack P. Lewis. A Study of the Interpretation of Noah and Christian Literature. Brill, 1978, 91) и на византийските християнски писатели, които използват термина, за да обозначат църкви, олтари, манастири и гробове на светиите, вероятно са резултат от неправилни интерпретации.

(01) Виж Liddell-Scott. Greek-English Lexicon: ἱλαστήριος II.2.

(02) Изглежда текстът в 4 Мак. 17:22 интерпретира думата под влияние на тази елинистическа употреба, в метафоричен аспект, т.е. смъртта на мъчениците е умилостивителна жертва пред Бога. Това обаче едва ли е повече от възвишен начин да се каже, че тяхната саможертва е израз на всеотдайност и вяност към Бога. Затова и този текст не може да бъде привлечен като контекст за Рим. 3:25 – текст безспорно под влияние на Септуагинта. Но в Септуагинта ἱλαστήριον никога не означава жертвоприношение, нито мъчениците могат да бъдат идентични с жертвоприношението в Деня на умилостивението.

Бога⁽⁰¹⁾, чрез Него Бог говори на народите и проявява милост към тях.

Значението на ἰλαστήριον като „място на умилостивение” в Рим. 3:25 и Евр. 9:5 има основание не само в непосредствения контекст, но и в еврейския прочит на тази дума в Септуагинта, а не в езическата ѝ употреба. Възражението, че свети апостол Павел не може да се позовава на ἡ-καρπῶρεῖ от Петокнижието без да използва определителен член пред гръцката дума, е неоснователно, тъй като Филон явно го прави (За живота на Моисей 2.95, 97).

БОГОСЛОВСКИЯТ ДИСКУРС: СМЪРТТА НА ХРИСТОС КАТО ЖЕРТВА И ОТКУП

В евангелията лесно можем да забележим език, който напомня жертвоприношението. Тялото на Христос е преломявано, кръвта се пролива, агнецът Божи взема върху Си греховете на света.

Далеч от света на ритуалната жертва, повечето съвременни хора намират такъв език за объркващ, дори обиден. Теорията, че смъртта на Иисус е в същността си замяна, изглежда не само невероятна, но и богохулна. Според този възглед, Бог, който е праведен, е длъжен да накаже човешкия грях. Иисус заема мястото ни, понася наказанието чрез своята мъчителна смърт и страданието му премахва Божията присъда. Тази теория, която можем да наречем „наказателно заместително изкупление”, изисква един човек да бъде наказан, за да може общността на хората да избегне Божия праведен гняв, впрочем това е еврейското разбиране за отговорността и наказанието (виж Йоан 18:14).

Старозаветните жертви насочват към това, че всеки грях, всяка грешка трябва да се заплатят, вината трябва да се изкупи. Ритуалната система затвърждава тази представа. Книга Левит внушава, че Бог е дал жертвената система на Израил. Ключовият текст в Левит 17:11, настоява, че Бог определя кръвта от жертвите да „покрие” (откупи, умилостиви) греховете на всеки евреин и на общността. Същият език описва деня на умилостивението – Йом Кипур (Левит 16: 29-34; 23: 26-32). Свещеници поръсват с кръвта на животното върху олтара, за да очистят нечистотата на греха чрез живота, който е в кръвта (Левит 1:1-7). Вероятно мнозина, когато четат книга Левит ще си помислят, че ритуалните жертви успокояват един ядосан Бог. Картината, струва ми се, е далеч по-сложна.

Важно разбиране в Стария Завет е разграничението между свящото и профанното, чистото и нечистото и едно от задълженията на свещеника е да

(01) Подобно символично разбиране за ἡ-καρπῶρεῖ не е без аналог. Филон говори за „σύμβολον τῆς ἰλέω τοῦ θεοῦ δυνάμεως” (Символ на милосърдната Божия сила) – Вж. „За живота на Моисей” 2.95, 97; За бягството и намирането 100. Това показва, че Филон извежда етимологията на ἰλαστήριον от ἰλέω, а не от ἰλάσκεσθαι.

**СМЪРТТА НА
ХРИСТОС
(ФИЛОЛОГИЧЕСКИ
ЕСКИЗ
ВЪРХУ ЕЗИКА
НА НОВИЯ ЗАВЕТ)**

прави разлика между тях (Левит 10:10). Чистотата в старозаветното разбиране не е свързана просто и единствено с хигиената; представата за „чисто“ и „нечисто“ насочва към несъвършенството, невъзможността да се пребивава в присъствието на Бога. Това, което прави някого нечист е например допирането до мъртво тяло, телесната екскреция, но и всяко нарушение на закона – умишлено, или неволно. Ако някой нечист се приближи до Бога, той може да бъде наказан със смърт. Жертвата е начинът Бог да премахне човешката нечистота, за

да могат хората да бъдат възстановени в общение с Бога.

В книга Левит са описани петте основни жертви (виж Левит 1-7): всеизгарянето („всесъжение“ в Синодалния превод – пълно изгаряне), хлебният принос, примирителната жертва, приносът за грях и приносът за престъпление (в някои преводи – вина)⁽⁰¹⁾. Всяка от тях включва и проливането на кръвта на животни. Всяка от тях е жертва и в метафоричен смисъл, тъй като те са били значителни разходи за лицето, което е представило жертвата, което води до внушението, че изкуплението има висока цена и грехът никога не трябва да се приема с лекота. Приносът за грях и приносът за вина са жертва за умилостивение за извършени грехове. Приносът за грях е насочен преди всичко към очистването, докато приносът за вина има повече характера на компенсация за неправда.

Жертвите насочват и към още нещо – смъртта е наказание за греха (Иезек. 18:20)⁽⁰²⁾, но Бог благосклонно е позволил жертва и жертвоприношение да замени или да бъде откуп за смъртта на нечистия човек. Вероятно тук се коренят основанията за възгледа за заместващата и представителна смърт на Исус като жертва от името на човечеството. Жертвата за умилостивение има заместителен характер, като пример може да посочим текста в Изход 32, който разказва за това как Моисей иска да направи умилостивение за греха на народа, като моли Бога да заличи него самия от книгата, която е написал. Обаче в старозаветните жертви кулминацията на ритуала не е в смъртта на животното, а по-скоро в това, което се прави с кръвта му. Кръвта на приноса

(01) В Лев. 1:2-6:7 откриваме описание на това, което трябва да се принесе на святилището, а в Лев. 6:8-7:36 – това, което е отделяно за свещениците и за този, който принася жертвата. В Числа 28-29 подробно е описано това, което трябва да бъде принасяно всеки ден, седмица, година.

(02) Точно този текст акцентира върху личната отговорност за извършеното престъпление в контраст с текстове, които говорят за споделената вина – от цялата общност, от следващите поколения.

за грях трябва да очисти от греха и нечистотата. Кръвта на Исус очиства от греха (виж напр. 1 Йоан 1:7). В старозаветната жертвена система жертвеното животно се изисква да бъде без недостатък, вероятно изявлението, че Исус е без грях е направено и в такъв контекст (2 Кор. 5:21, Евр. 4:15; 7:26; 9:14; 1 Пет. 2:22, 1 Йоан 3:5).

Как обаче конкретното историческо място и време – разпъването на Исус – може по някакъв начин да представлява универсална спасителна сила завинаги и за всички следващи поколения, както твърди Новият Завет (виж 1 Йоан 2:2; Евр. 10:10-14)?

Исус е не само изкупителна жертва, но и първосвещеник, който влиза в Небесното Светилище (реалността, която, в границите на земното, е представена от земното светилище), предлагайки собствената си кръв за умилостивение (Евр. 9:23-26). Така смъртта на Исус не е просто следствие от действията на нечестивите хора, които се надигат срещу него и го убиват, защото не е в състояние да им се противопостави, а планирана жертва, която Исус принася за умилостивение за човечеството (срв. Матей 10:45).

Позоваванията на „изкупителна жертва“, които използват езика и изображенията на старозаветната жертвена система, се намират в целия Нов Завет. Говори се за истинското агне от пасхата (1 Кор. 5:6-8) и за принос за грях (Рим. 8:3). Самият Исус говори за кръвта си като „кръвта на завета“, която е пролята за прощението на мнозина (Мат. 26:28).

Исторически погледнато християнските разсъждения за изкуплението са били културно медиирани от техните социално-политически контексти и отразяват преобладаващите философски идеи в тези контексти. В този смисъл е разбираемо защо християнството, родено в еврейски контекст, би се позовало на старозаветните идеи и образите на жертвите. В днешно време идеята за жертвен култ, в който трябва да се „пролее кръв“, за да се извърши прошка на греховете, обикновено се счита за груба, примитивна и несложна, и се предполага, че християните трябва да приемат различни възгледи за значението на смъртта и възкресението на Христос. Една примерна гледна точка, често представяна днес в някои протестантски общности, е тази, чрез която се учим от Христос на добродетелта на саможертвата и се обучаваме, чрез неговия акт на саможертва, в покаяние и вяра, мотивирани да живеем свят живот.

Във всеки случай раннохристиянското размишление върху смъртта на Христос не допуска нейната метафорична интерпретация, въпреки възможностите, които псалмите дават, за метафорични интерпретации на жертвите („жертва на хваления“, „на възклицания“, „жертва на Бога е дух съкрушен“). Ако разсъждаваме в посока на това, че левитската система на жертвоприношение може да бъде парадигмата, в която търсим богословско обяснение на смъртта

**СМЪРТТА НА
ХРИСТОС
(ФИЛОЛОГИЧЕСКИ
ЕСКИЗ
ВЪРХУ ЕЗИКА
НА НОВИЯ ЗАВЕТ)**

на Христос като изкупителна жертва, тогава трябва да признаем, че старозаветната жертвена система не е била фокусирана върху Божия гняв към съгрешилия, а върху представата за култовата чистота и цената за всеки грях, престъпление и грешка. Фокусът на тази сложна в ритуално отношение система е върху кръвта, в която е животът (виж Лев. 17:11), а не върху самата жертва.

Добре, вероятно са казвали езичниците, вие твърдите, че този човек, Иисус, е Кириос и Божи Помазаник (не ни е съвсем ясно това), че е Божи Син, но защо трябва да умре, какъв е смисълът на всичко това? Ако трябва да умре, за да възкръсне (не ни е съвсем ясно какво означава това) и да демонстрира силата Си, не може ли по друг начин да я прояви?

Както видяхме, в говоренето по тези въпроси, са предложени няколко основни понятия, които трябва да представят смъртта на Христос като кулминация на големия разказ за човека⁽⁰¹⁾, започнал с неговото сътворяване от Бога. Вражда и помирение, грях и изкупление, вина и умилостивение, вяроност и вяра, спасение и живот срещу смърт и тление. Смъртта на Иисус по време на юдейската Пасха обаче насочва и към нещо много конкретно – жертвата: агнето, заклано за нас, като изкупителна жертва за нашите грехове, „агнецът Божи, който взема греховете на света”. Но Пасхата не предполага принос за грях, това става в деня, наречен Йом Кипур. Пасхалното агне дори не представлява жертва, която се предлага на Бога, а Йом Кипур не изисква клане на агнета. Сякаш контекстите на Тората не предполагат извличане на смисъл. Сливането на двата контекста – Пасхата и Йом Кипур, пасхалното агне, което е умилостивителна жертва, е интерпретация на Тората, която надхвърля обичайните юдейски разбирания.

Точно затова съм склонен да мисля, че понятията, които разгледахме трябва да бъдат осмислени в един разширяващ семантичното им поле ракурс, т.е. метафорично, което не отменя тяхната онтологична референция⁽⁰²⁾.

(01) Забележете това не е разказ за историята на еврейския народ, а разказ за историята на човечеството. Разказът за Авраам, Изхода от Египет, Пасхата, Завета и Закона, е разширен и включва народите, всички човеци. Архетипните модели на близост до Бога и отделичаване от Бога, на грях, вина и опрощение, на милост и изкупление, предлагат парадигма и код за разчитане на историята на човечеството през историята на Израил.

(02) Относно херменевтичната функция на метафората в новозаветните книги виж Събев, П. Свещеното Писание. Херменевтика – Богослужение – Диалог. С.: Омофор, 2018, с. 86 и сл.

Безспорно метафорите имат не само предимства, но и ограничения. Ограниченията са в необходимостта от подготовка на слушателите, които трябва да разчетат метафоричния код, те трябва да познават текстове и да са способни да следват интерпретацията им, освен това метафорите могат да обхванат само някои измерения от значимостта на Иисусовата смърт, но не и други. Предимствата са в това, че метафората разширява семантичното поле на думите, създава контекст и повишава възможностите за извличане на смисъл.

Смъртта, може да бъде умилоствение за живота, т.е. антиномията смърт – живот, макар да не се изгубва докрай, е „смегчена“ в милостта, която Бог проявява чрез Своя Син. Разказът за хората, които убиват Бога, за смъртта на Бога на кръста, става част от големия разказ за сътворяването на човека. Християнският прочит на този разказ го прави твърде личен. Ако хората са престанали да помнят Бога (както твърди апостол Павел в Рим. 1), ако Той не съществува за тях, то не означава ли това, че те са Го „убили“ и в някакъв метафоричен смисъл, освен осезаемата телесност на страданията и смъртта на Божия Син? Ако Бог е станал човек, и в този смисъл достъпен и осезам в плът, то Неговата смърт е идентификация с болката и ужаса на човешкото битие. В тази идентификация определено има насоченост към разширение на живота отвъд смъртта, към излаз от болезненото преживяване на битието в неговата смъртност, към възкресението като трансформация на телесното и обновление на духа, към пресътворяване на човешкото устройство и на този свят. Кръвта на Христос е милост (умилоствение) за „живота на света“, тя обновява живота, защото тя е самият Живот (Лука 22:20 и паралелните места при Матей и Марк; 1 Петр. 1:2; 1 Йоан 1:7; Рим. 3:25; 5:9; Ефес. 1:7; 2:13; Откр. 1:5) – пораждащ и обновяващ. Смъртта е и откуп за живота, цената за Възкресението, платена от Този, Който може да я плати.

БИБЛИОГРАФИЯ

Eberhart, Christian A. *The Sacrifice of Jesus: Understanding Atonement Biblically*. Fortress Press, 2011.

Eberhart, Christian A. *Ritual and Metaphor: Sacrifice in the Bible*. Society of Biblical Literature, 2011.

Wiley, Henrietta L., Eberhart, Christian A. *Sacrifice, Cult, and Atonement in Early Judaism and Christianity: Constituents and Critique (Resources for Biblical Study)*. SBL Press, 2017.

Young, Frances M. *Sacrifice and the Death of Christ*. Philadelphia: Westminster Press, 1975.

Събев, Павлин. *В тези последни дни... Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“*, 2013.